

## Twee vogelkooien op een kaart

Eenden zoeken tijdens hun trek plekken waar ze rust en voedsel vinden. In de kooiplas bevinden zich tamme eenden om de wilde eenden te lokken. Tijdens het jachtseizoen laat de kooiker zijn kooikershond langs een van de vangpijpen lopen om de nieuwsgierige wilde eenden te verleiden hem te volgen.

De vangpijpen zijn aan weerszijden voorzien van rietschermen, zodat de eenden de kooiker zelf niet zien. Het hondje loopt voor en achter langs de schermen. De eenden worden nieuwsgierig door het verstoptgedrag van het kooikerhondje. Ze zwemmen achter het hondje aan de steeds nauwer wordende vangpijp in. De kooiker komt dan achter de schermen vandaan en schrikt de eenden op. De eenden vliegen dan verder de pijp in het licht tegemoet. De eenden vliegen in een kooi aan het einde van de vangpijp en zijn gevangen. Dat is heel kort hoe een eenden of vogelkooi werkt.

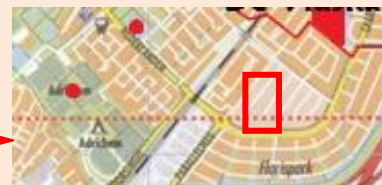
In zowel Heemskerk als Beverwijk heeft zo een eenden of vogelkooi gestaan zoals op de kaart van Brouerius van Nidek in Het Zegepralant Kennemerlant, Amsterdam z.j. van 1732 is te zien.



De vogelkooi van Heemskerk is gesitueerd aan de Maerelaan waar nu (nog steeds) de Velst is.



De vogelkooi van Beverwijk is gesitueerd in nu de Broekpolder tussen de laan van Archeologie en de laan van de Broekpolder.

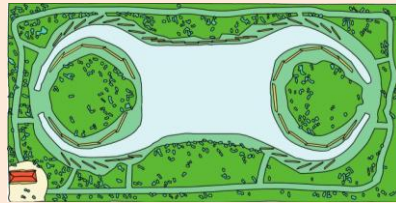


Beide plekken zijn typerende omgevingen voor eendenkooien: midden in het open polderlandschap nabij het water en dan het liefst een rivier. Voor Heemskerk was dat dus naast de Maeresloot en nabij de Nekslot die toen een stuk breder was dan nu. Voor Beverwijk was de kooi gelegen aan de Molenwater en bovendien vlakbij de Wijkermeer.

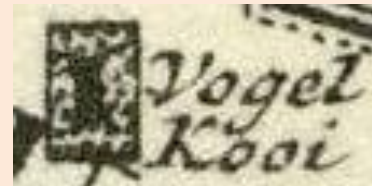
In Nederland zijn er nog ongeveer 119 eendenkooien geregistreerd. Ze zijn op kaarten te herkennen aan het typische roggeneimodel in de vorm van een H. Als we de kooien op de kaart van Brouerius van Nidek uitvergroten zien we dat de vorm inderdaad klopt, een beetje primitief maar de middenvijver met de uitlopers is toch nog wel herkenbaar.



de kooi van Heemskerk



plattegrond van een kooi



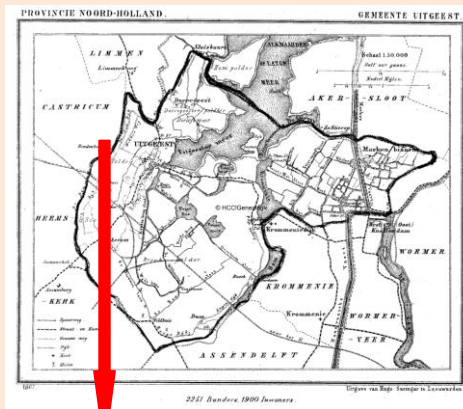
de kooi van Beverwijk

Eendenkooien zijn een Hollandse vinding voor het vangen van wilde eenden. Hoewel het fenomeen eendenkooi vermoedelijk al ouder is, zie je in de 16e eeuw het aantal vermeldingen van eendenkooien toenemen. In de 17e eeuw groeit het aantal eendenkooien snel, in heel Nederland. De meeste kooien ontstaan in het riviereengebied van Gelderland en Holland. In de 18e eeuw waren er meer dan 1.000 eendenkooien in het hele land, waarvan ruim 300 in Noord-Brabant.

Na 1800 nam het aantal kooien snel af. In 1813 bestonden er in Nederland nog 264 eendenkooien, in 1849 nog 252, in 1880 170 en in 1931 nog maar 145. Anno 2010 telde Nederland 118 eendenkooien, waarvan twaalf in Noord-Brabant, vooral langs de Maas tussen Den Bosch en Oss. In bijna geen van deze kooien worden nog eenden gevangen voor consumptie. De vangst is gericht op het ringen van eenden voor onderzoek en verder zijn de kooien vooral in beheer als natuurgebied.

In Uitgeest is nog steeds een eendenkooi in gebruik die ook regelmatig te bezichtigen is. Deze eendenkooi is een van de oudste van Noord-Holland. Al in 1588 wordt octrooi verleend aan Dirk en Hessel Pietersz. Buurman om op eigen land een "vogelkooi" te stichten. In 1620 geeft de Grafelijkheid van Holland toestemming om de kooi op te richten. In 1728 wordt de kooi, die toen erg vervallen was, verkocht aan Klaas Ariensz. Schouten waarna restauratie volgt en de kooi opnieuw in gebruik wordt genomen. De afpalingcirkel is dan 1.506 meter, gemeten vanuit het hart van de plas. Daarna wordt de kooi verschillende keren verkocht en in 1886 wordt de afpalingcirkel terug gebracht tot 1.000 meter. Uiteindelijk verkopen de erfgenamen van de laatste eigenaar (Cor Baars) de kooi in 1963 aan de gemeente Uitgeest. Ook koopt de gemeente dan het afpalingrecht, enerzijds om daardoor binnen de afpalingcirkel de nieuwe woonwijk "de Koog" te kunnen bouwen en anderzijds om schadeclaims te voorkomen. De kooi raakt echter in verval en in 1983 sluiten de gemeente en de Stichting Het Noordhollands Landschap een overeenkomst, waarbij de gemeente de kooi aan de stichting in gebruik en beheer geeft voor een periode van tien jaar. De kooi wordt in 1984 gerestaureerd met vrijwilligers, onder supervisie van de stichting. De Landinrichtingscommissie Limmen-Heiloo schrijft op 16 mei 1995 dat de beheerders van wegen, spoorwegen en waterlopen binnen de afpalingkring er geen bezwaar tegen hebben gemaakt dat daarop het afpalingrecht komt te rusten.

Kaart van Uitgeest uit 1869 met uitvergroting



In het voorgaande wordt gesproken over het afpalingsrecht. Dit is een straal van ±1100 meter vanuit het hart van de kooi, waarbinnen geen verstoring mocht plaatsvinden. Om rust rond de kooi te garanderen wordt dus via het afpalingsrecht een stiltegebied gecreëerd. Daardoor ontstond een sfeer van geheimzinnigheid rond deze plaatsen. Het feit dat de eenden en vogelvangst vaak nog behoorde tot de adellijke rechten droeg ook bij tot de geheimzinnigheid.

De kooi in Heemskerk was 947 roeden groot en gelegen aan 'die Velst met dat ryst'. In 1623 was er blijkbaar geklaagd door de landgebruikers van Limmen en Akersloot die schade ondervonden van de eenden. De klachten werden ongegrond verklaard door een verklaring van de bewoners van Assum, welk buurtschap gelegen was 'omtrent een musschetscoot verre van de Voogelcoy tot Eemskerck'. Zij verklaarden op 17 februari 1623 niet over de kooyeenden te klagen te hebben.

Volgens een ongepubliceerd manuscript van van Benthem werd de 'vogel coy' in 1632 aangekocht door de bewoners van het huis Poelenburg als zijnde 'oudt patrimoniale goedt'. De verkopers waren de heren Mr. Willem van Veen, een advocaat, en diens zwager Dr. Rochus de Jaeger. Beide heren woonden te Alkmaar. In 1680 werd de vogelkooi genoemd in een overdrachtsakte aan de nieuwe eigenaar Daniël van den Tempel.

Bij de verkoop van het huis Poelenburg in 1724 wordt het huis omschreven als 'het huis Poelenburch met deszelfs koetshuijs, stallingen, twee bouhuizen, boomgaarden, lanen, houtgewassen en landerijen rondom hetzelfde gelegen, groot 18 morgen en 16,5 roeden.' gelegen ten oosten van de huidige Gerrit van Assendelftstraat. Aan de noordkant werd het landgoed begrensd door de Maerelaan en ten oosten door de Hecksloot. Verderop in de beschrijving wordt vermeld dat erbij behoorden 'het Maerehuis' en de 'Vogelkooi' en nog een tiental percelen land. Na de verkoop van het huis Poelenburg in 1724 werd het huis afgebroken en de grond werd verkocht aan Cornelis Groenlant. In 1730 spreekt men dan ook van land 'daer Poelenbuch gestaen heeft' en van 'de gewese laen van Poelenburch'. De rest van het bezit werd verkaveld en in kleine percelen verkocht. Dat gebeurde dus ook met de vogelkooi. Cornelis Groenlant kocht in 1734 het perceel waar de vogelkooi stond voor F 18,-- Op de kaart van 1732 is de vogelkooi nog te zien maar op latere kaarten niet meer. Zeker is dus dat de vogelkooi al voor 1623 bestond en in ieder geval tot 1734 nog terug te vinden was in het landschap. Volgens van Benthem was de kooi in het begin van de 18<sup>e</sup> eeuw niet veel meer en werd het gebied omschreven als de Velst met het rietbos. Door slecht onderhoud was het meertje in het midden waarschijnlijk overwoekerd met riet en was de kooi in onbruik geraakt.



Poelenburg circa 1647 door R. Roghman

De vogelkooi in Beverwijk kent een geheel andere geschiedenis.

De eerste vermelding vinden we op 12 december 1582 als de regenten van het, te Haarlem gelegen, St. Elisabeth-gasthuis, een verzoek doen aan de prins van Oranje, Willem (de zwijger). Het verzoek behelst een vergunning om als schadevergunning door hen geleden tijdens het beleg van Haarlem (3 december 1572-12 juli 1573) ongeveer 30 morgen slijk en ondiep water 'in de Wijcker- en Assendelver meeren' tot rietland en vogelkooi te mogen maken en te gebruiken, zoals dit het beste voorkwam. Dit verzoek werd ingewilligd en de kooi werd ingericht in de Wijkerbroekpolder. Volgens van Benthem waren er in de jaren 40-50 van de vorige eeuw nog mensen die zich herinnerden dat de vogelkooi een rijke opbrengst had daar er veel eenden werden gevangen. De laatste kooiker was Jan Duin die woonde op het Hofland te Beverwijk.

NB Met een morgen wordt een gebied aangeduid dat in een ochtend kon worden geploegd. Een morgen is meestal iets minder dan een hectare groot. De precieze grootte is echter

streekgebonden.

Over het algemeen vormden 600 roeden 1 morgen, maar in sommige gebieden in Nederland bestond een morgen uit minder (150) of meer (900) roeden. De Rijnlandse roede werd het meest gebruikt. Er gaan ongeveer 700 Rijnlandse Roeden in een hectare.

We kunnen dus rustig stellen dat de Heemskerkse vogel of eendenkooi, van 947 roeden, ongeveer een hectare groot was, waarschijnlijk nog iets groter als er Rijnlandse roeden werden gebruikt zoals in deze streken gebruikelijk was.

NB De eendenbout was een gewild product in de steden en de vangst vormde een aardige bijverdienste in de schrale wintertijd als de koeien droogstonden en het land braak lag. De vangst was niet gering, soms wel 4000 tot 5000 eenden per jaar. Geen wonder dat hele families, generaties lang, erfelijk belast waren met kooikersbloed. Zij leven voort in onze taal middels familienamen als Kooistra, Kooiman, Van der Kooi.